

ХАРАКТЕРИСТИКА РІВНІВ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Раєвська І.М.

У даній статті автором визначено та описано рівні сформованості дослідницьких умінь учителів початкових класів.

Ключові слова: рівні, розвиток, уміння, дослідницькі вміння, учителі початкових класів.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Інноваційні процеси, що відбуваються у суспільстві, вимагають від вчителів початкових класів не тільки постійного удосконалення знань, але й внесення в педагогічну діяльність елементів творчості, здійснення дослідницького підходу до проблем, що виникають в освітньому процесі.

На думку В.Загвязінського, дослідницький елемент «... був, є і ще в більшій мірі буде найважливішим елементом практичної педагогічної діяльності» [1, с.14]. Сучасний учитель, який володіє дослідницькими вміннями і навичками, здатний активно і незалежно мислити, уміє творчо вирішувати різні педагогічні завдання, шукати нові варіанти вирішень педагогічних ситуацій, може організувати процес навчання на належному рівні, що відповідає вимогам сучасного суспільства [7, с.6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на яких спирається автор. Основні напрями дослідження проблеми розвитку дослідницьких умінь учителів представлені в роботах вітчизняних та зарубіжних учених у галузі сучасної педагогічної науки В.Загвязінського, І.Зимової, В.Краєвського, Ю.Кулюткина, А.Марона, Г.Сухобської, Л.Коржової, І.Зверева, Р.Шейраїної, З.Шершньової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, якими присвячується означена стаття. Проте, не дивлячись на активне наукове розроблення проблеми розвитку дослідницьких умінь, маємо констатувати, що у проаналізованих нами роботах висвітлено лише окремі її аспекти. Водночас проблема діагностики дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти є практично не розробленою.

Формулювання цілей статті – визначити та описати рівні розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «розвиток» розглядається в дослідженні як явище, що відбиває процес становлення і формування особистості, як створення в педагогічному процесі умов для оволодіння суб'єктом тих чи інших якостей.

Вважаємо, що дослідницькі вміння вчителів початкових класів формуються протягом навчання у ВНЗ, і є органічною складовою їх педагогічної діяльності. Аналіз наукових публікацій показав відсутність однозначного визначення поняття «дослідницькі вміння». На наш погляд, це пояснюється відсутністю єдиного визначення родового поняття «вміння»: одні дослідники під вмінням розуміють лише виконавську частину дії (Є.Кабанова-Меллер, В.Крутецький), інші – способи виконання дій (Д.Богоявленський, Н.Менчинська, Г.Щукіна), або – саму дію (Т.Ільїна, А.Люблінська).

У словнику С.Ожегова [2, с.832] вміння трактується як навичка у певній справі, досвід. Якщо вміння – це навичка, яка формується з досвідом, то вона є наслідком виконання дій, які неможливі без виконання певної діяльності. Діяльність включає усвідомлення мети і умов дії, вибір способів досягнення мети, виконання і результат дії. Тобто, дія якнайповніше відображає сутність поняття «вміння».

В.Андрєєв визначає дослідницькі вміння як уміння застосовувати відповідний прийом наукового методу в умовах вирішення навчальної проблеми, виконання дослідницького завдання [3, с.45]. На думку С.Бризгалової [4, с.57], дослідницькі вміння трактуються як спосіб реалізації «окремої діяльності». І.Зимня, О.Шашенкова [5, с.34] вважають, що дослідницькі вміння – це здатність до самостійних спостережень, дослідів, пошуків, що набуває індивід у процесі вирішення дослідницьких завдань.

У контексті дослідження ми визначаємо дослідницькі вміння вчителів початкових класів як сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до са-

мостійних спостережень, узагальнення, аналізу процесів і явищ дійсності; до набуття нових знань і застосування їх відповідно до окресленої мети дослідницької або професійної діяльності.

Дослідницькі вміння базуються на здатності вчителів початкових класів усвідомлено здійснювати дії щодо пошуку, відбору, переробки, аналізу, проектування та підготовки результатів пізнавальної діяльності, спрямованої на виявлення (створення, відкриття) об'єктивних закономірностей процесу навчання в початковій школі.

Узагальнюючи розуміння поняття «дослідницькі вміння» різними авторами, розглянемо їх класифікацію. У науковій літературі визначено три основні структурні компоненти дослідницьких умінь: інтелектуальний, практичний, самоорганізацій та самоконтролю. Основою їх класифікації є складові дослідницької діяльності учителів: педагогічна діагностика (К.Інгенкамп, Б.Бітінас, К.Заріков, І.Смолюк та ін.); моделювання діяльності вчителя (О.Абдулін, В.Беспалько, Н.Кузьміна, В.Сластьонін, І.Зимова, О.Шашенкова та ін.); застосування сучасних педагогічних технологій (В.Монахов, Г.Селевко та ін.). Крім цього, педагогічна діяльність не може здійснюватись без інформаційного пошуку, аналізу і синтезу. Саме тому у теоретичній моделі дослідницьких умінь учителів ми виділили такі групи вміння: аналітико-синтетичні та інформаційні (вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, класифікувати наукову інформацію; вміння здійснювати інформаційний пошук в системі Internet; вміння описувати педагогічні явища; вміння використовувати науковий тезаурус; вміння визначати конкретну педагогічну проблему); діагностичні (вміння визначити конкретний предмет діагностики; вміння розробляти діагностичний інструментарій і чітко описувати техніку його використання у педагогічному процесі); прогностично-проектувальні (вміння моделювати педагогічну діяльність; уміння передбачати наслідки педагогічного процесу; вміння прогнозувати шляхи виправлення недоліків); креативно-інноваційні (вміння знаходити нове в педагогічних явищах; вміння робити вибір методичної концепції власної праці; вміння добирати та розробляти завдання розвивального характеру для експериментального підтвердження запропонованої на початку дослідження гіпотези, вміння прогнотувати дослідно-експериментальну роботу).

Розроблена модель розвитку дослідницьких умінь [6, с.91] дозволила визначити критерії та рівні розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів. Такими критеріями є:

- 1) сформованість видів дослідницьких умінь;
- 2) наявність мотивації до дослідницької діяльності;
- 3) володіння методологією та методами педагогічного дослідження.

Згідно з критеріями визначено рівні розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів на основі наступних показників:

- психолого-педагогічної та методологічної поінформованості, що виявляється в обсязі та усвідомленості знань;
- потреби в самоактуалізації та творчому ставленні до освітнього процесу, проектуванні своєї діяльності;
- здатності до адекватної самооцінки, умінні аналізувати причини помилок та неправильних рішень;
- спрямованості особистості та позитивної мотивації до творчої діяльності.

Поєднання всіх показників в єдину систему дозволило охарактеризувати рівні розвитку дослідницьких умінь учителів.

Високий рівень розвитку дослідницьких умінь є властивим учителям, які мають цілісне уявлення про зміст дослідницьких умінь, досконало володіють формами та методами педагогічної роботи. Постійно виявляють ініціативу та творчість організації педагогічного процесу, застосовують нові педагогічні технології. Учителі добре володіють теоретичними та методологічними знаннями, орієнтуються на постійний самоаналіз діяльності, уміють досліджувати педагогічні процеси та їх активно перетворювати. Така організація навчально-виховного процесу відпо-

відає мотивам, потребам та інтересам учнів.

Учителі, які мають середній рівень володіють змістом та знають складові дослідницьких умінь, використовуючи їх під час розроблення методик, педагогічних рекомендацій, узагальнення власного досвіду. Вчителі, рівень дослідницьких умінь яких нами віднесено до середнього рівня працюють над самовдосконаленням, професійним зростанням.

Учителі з достатнім рівнем розвитку дослідницьких умінь розуміють їх сутність, але власне дослідницьку діяльність зводять до методичної роботи. Педагогічна діяльність таких учителів спрямована на розвиток знань, умінь та навичок учнів. У їх роботі переважають традиційні методи та прийоми навчально-пізнавальної діяльності. У педагогічному процесі орієнтуються на учня, його інтереси і потреби, враховуючи для аналізу та оцінки педагогічних фактів та явищ. Вони використовують різноманітні методи навчання, у тому числі і для активізації пізнавальної діяльності учнів, однак без їх ретельного дидактичного обґрунтування.

Учителі з низьким рівнем характеризуються обмеженими уявленнями про зміст і складові дослідницьких умінь. Вони не достатньо розуміють власне сутність цього поняття, не в змозі забезпечити організацію освітнього процесу. Педагогічна діяльність одноманітна, дослідницькі вміння відповідно до сучасних педагогічних вимог сформовано на рівні одностороннього пояснення, використання пасивних методів навчання. Вчителі, віднесені до цього рівня погоджуються з важливістю дослідницької діяльності в школі, але вони або не розуміють її сутності, або не проявляють активності. Це категорія вчителів, яка слідує стереотипному зразку поведінки через формальне ставлення до власної педагогічної діяльності. У таких педагогів низька мотивація до самовдосконалення, а відповідно і творчого зростання.

Після виділення і обґрунтування рівнів нами було проведено експериментальне дослідження з метою визначення рівня сформованості дослідницьких умінь учителів початкових класів, які перебувають на курсах підвищення кваліфікації.

З метою оцінки показників компонентів розвитку дослідницьких умінь нами застосовувалися різні методи: анкетування, тестування, інтерв'ю, метод самооцінки, метод незакінчених речень, бесіду, спостереження, експертні оцінки, самооцінку, розв'язання дослідницьких завдань різних типів і рівнів складності, аналіз навчальних занять, аналіз випускних творчих робіт слухачів курсів підвищення кваліфікації тощо.

За допомогою цих методів ми встановили рівень знань та умінь, що пов'язані з методологією дослідження, його етапами, методами педагогічного дослідження. Крім цього, визначалися

уміння вчителів аналізувати педагогічні ситуації та виявляти проблеми, вивчалось ставлення учителів до проблем школи та оцінювалися пропозиції з їх вирішення.

Для самодіагностики вчителям початкових класів власного рівня розвитку дослідницьких умінь було запропоновано оцінити власні знання та вміння, поставивши позначки у колонках "не володію", "володію посередньо", "володію", "володію добре та застосовую на практиці". Відповіді ми оцінювали за такими показниками:

- не володію – 0 балів;
- володію посередньо – 1 бал;
- володію – 2 бали;
- володію добре та творчо застосовую на практиці – 3 бали.

Оцінка рівня розвитку дослідницьких умінь вчителів початкових класів на курсах підвищення кваліфікації проводилась у вигляді тестових завдань, побудованих на основі діагностичної карти. Отримані результати (три оцінки знань і вміння учителів початкових класів) фіксувалися у зведеній таблиці. Виравовувався середній арифметичний показник за блоками знань і вміння та виводилася загальна сумарна оцінка на кожного вчителя початкових класів. Ми виявили, що лише 8% слухачів володіють дослідницькими вміннями на високому рівні, 9,9% – на достатньому, 12,9% – на середньому, а 69,2% – на низькому рівні. Близько половини педагогів не вміють виділити об'єкт і предмет дослідження, сформулювати гіпотезу, спрогнозувати очікувані результати, досить поверхово здатні охарактеризувати сутність своїх новаторських пошуків, не спираються у своїй роботі на будь-які чітко окреслені педагогічні ідеї, виявляють труднощі під час систематизації роботи з виявлення, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду на основі його наукового осмислення та аналізу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведений аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок про низький рівень розвитку дослідницьких умінь у вчителів початкових класів та недостатнє використання інтегруючих факторів психолого-педагогічної і спеціальної підготовки педагогів цієї категорії.

Цей факт, на нашу думку, можна пояснити постійним підвищенням вимог з боку суспільства до комплексу знань, умінь та навичок учителів початкових класів; недостатньою розробленістю та орієнтацією інтегрованих програм (спецкурсів) на дослідницьку діяльність. Таким чином, аналіз отриманих анкетних даних дає можливість усвідомити зростаючу потребу вчителів початкових класів у дослідницьких знаннях і вміннях. Це і буде перспективою для нашого подальшого дослідження.

Література

1. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь / Владимир Ильич Загвязинский. – М.: Знание, 1980. – 96 с.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И.Ожегов, Н.Ю.Шведова. – 10 изд-е. – М.: Азбуковник, 1997. – 944 с.
3. Андреев В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности / Валентин Иванович Андреев. – М.: Высшая школа, 1981. – 240 с.
4. Брызгалова С.И. Формирование в вузе готовности учителя к педагогическому исследованию: теория и практика: Монография / Светлана Ивановна Брызгалова. – Калининград, 2004. – 151 с.
5. Зимняя И.А. Исследовательская работа как специфический вид человеческой деятельности / И.А.Зимняя, Е.А.Шашенкова - Ижевск, 2001. – 103 с.
6. Раєвська І.М. Орієнтовна модель розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти / І.М.Раєвська // Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. Випуск 6 (160). – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. – 182 с.
7. Шипилова Т.Н. Формирование исследовательских умений и навыков будущих учителей технологии: Дис. канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Татьяна Николаевна Шипилова. – Липецк, 2001. – 175 с.
8. Понятийный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eduhmao.ru/portal/dt?TezId=THEZAURUS_49808&provider=HMAOThezaurusContainer&Letter=%D0%98.

Раевская И.Н.

Характеристика уровней развития исследовательских умений учителей начальных классов

В данной статье автором определены и описаны уровни сформированности исследовательских умений учителей начальных классов. Ключевые слова: уровни, развитие, умения, исследовательские умения, учителя начальных классов.

Raevskaya I.N.

Specifics of development levels of research abilities of primary school teachers

The author of the article has determined and considered the levels of formation of research skills of primary school teachers.

Key words: levels, development, abilities, research abilities, teachers of initial classes.